

UDC (УДК) 343.1
JEL Classification: K40; K42

Дуфенюк Оксана Михайлівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
Львівського державного університету внутрішніх справ
(Львів, Україна)
e-mail: oxpostfb@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-6529-4036

ПОТЕРПІЛИЙ-МЕДІАТОР-ПІДОЗРЮВАНИЙ: ДЕВ'ЯТЬ РОКІВ ПРАКТИКИ ПОСЕРЕДНИЦТВА В УКРАЇНІ

Анотація. Викладено результати аналітичного дослідження дев'ятирічної практики залучення нейтральних посередників (медіаторів) до процедур примирення між потерпілим і підозрюваним у кримінальному провадженні в Україні. З'ясовано значення правового інституту медіації для реалізації завдань кримінального провадження. Окреслено головні проблемні питання медіаційної «реформи в дії». Визначено очікування розвитку посередництва в межах кримінального процесу з позиції різних груп зацікавлених суб'єктів (стейкхолдерів).

Ключові поняття: відновне правосуддя, медіація, сторони конфлікту, угода, кримінальний процес.

Dufeniuk Oksana,

PhD (Law), Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Criminal Procedure and Criminalistics,
Lviv State University of Internal Affairs
(Lviv, Ukraine)
e-mail: oxpostfb@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-6529-4036

VICTIM-MEDIATOR-SUSPECT: NINE YEARS OF MEDIATION PRACTICE IN UKRAINE

Abstract. Introduction. In 2012, the legal institution of agreements and mediation officially appeared in Ukrainian law. It was an important step towards the implementation of international standards in the practice of criminal proceedings. However, "reform-in-law" is significantly different from "reform-in-action". Therefore, the idea has arisen to formulate an assessment of the functioning of the "victim-mediator-suspect" system in Ukraine over the past nine years.

Purpose. The purpose of the article is a systematic description of the results of an analytical study of the mediation practice in the procedures of agreement between the victim and the suspect in criminal proceedings of Ukraine.

Methods. The study is based on a systematic and praxeological approach, as well as logical and other tools of cognitive practice (description, observation, survey, analysis, generalization, etc.).

Results. The conducted research has shown that mediation is important act for the criminal procedure humanization because of the restorative justice paradigm. Unfortunately, the analysis confirmed the fears for the effectiveness of current legislation in this area; doubts about the availability of mediation for the conflict parties; lack of a common position and development strategy of the mediation institution in criminal proceedings.

Conclusion. The main goal of mediation is to create opportunities for the parties to talk about their needs and find the best way out of the conflict. However, in Ukraine, mediation in criminal proceedings is complicated by the following challenges: defects in legal regulation; problems of mediation subjects; lack of infrastructure; lack of official statistics; information vacuum. The main groups of stakeholders, who are involved in the legal mediation process, are associations of professional mediators; law enforcement and judicial staff; society and the state. The study showed that the expectations of these groups are different.

Key concepts: restorative justice, mediation, parties to the conflict, agreement, criminal proceedings.

Вступ

Реформа – це доволі часто болісний процес ламання старих стереотипів і формування нової системи цінностей. Кожна нова ідея, засада, правовий інститут мають бути відображені у нормативно-правовому документі, який і є офіційним стартом упровадження того, що держава вважає *ratio*. Однак «реформа в праві» і «реформа в дії» – це дві площини, які однаковою мірою важливі та презентативні для можливості аналізу, проте цілком різні за своєю природою. Практика показує, як працює цей інститут не на рівні абстрактних норм права, а на рівні конкретних життєвих кейсів. Вона верифікує життєздатність новел на рівні функціонування всієї інституційної системи держави, і що надважливо – на рівні правової свідомості людей, які опиняються у зоні впливу правових відносин.

Зважаючи на те, що інститут угод про примирення, а водночас й інститут посередництва в процедурах примирення як «реформа в праві» в рамках кримінального процесу в Україні з'явився тільки у 2012 р., науковий інтерес викликає огляд останніх дев'яти років, коли розпочиналася «реформа в дії».

Інститут угод про примирення та медіацію у своїх дослідженнях ґрунтовно вивчали: Р. Аракелян [1], Н. Грень [2], І. Канюка [3], Ю. Микитин [4], Н. Нестор [5], Р. Новак, [6], Є. Повзик [7], Г. Саєнко [8], О. Сачко [9], О. Стратій [10], Г. Тюрін [11], І. Ясиновський [12] та ін. Вагоме значення для концептуалізації ідеї посередництва у кримінальному провадженні мають праці А. Біцай, О. Добровольської, В. Землянської, Н. Мазаракі, І. Озерського, І. Роянної, Н. Турман та ін. Очевидним є значний ступінь зацікавлення представників наукової спільноти та правників-практиків проблемами медіації, втім справедливою є заувага, що «попри наявність великої кількості публікацій, більшість джерел з даної проблематики мають загальний інформативний характер без необхідної конкретики» [13, с. 650].

Метою статті є системний опис результатів аналітичного дослідження практики залучення нейтральних посередників (медіаторів) до процедур примирення між потерпілим і підозрюваним у кримінальному провадженні в Україні. Для досягнення обраної мети потрібно реалізувати такі наукові завдання: по-перше, з'ясувати значення правового інституту медіації для реалізації завдань кримінального провадження; по-друге, окреслити головні проблемні питання медіаційної «реформи в дії»; по-третє, визначити очікування розвитку посередництва в рамках кримінального процесу з позиції різних груп зацікавлених суб'єктів (стейкхолдерів).

1. Значення інституту посередництва у кримінальному провадженні

Історичному аспекту еволюції інституту медіації (посередництва) у кримінальному процесі присвячено чимало праць. А тому, не вдаючись до глибокого ретроспективного аналізу, обмежимося констатацією того факту, що медіація сформувалася під впливом складних історико-культурних, соціальних, психологічних та інших чинників і нині в світі розглядається як важливий інструмент примирення сторін юрисдикційного спору, пошуку способів порозуміння та подолання наслідків кримінального правопорушення.

Вирішення конфліктів у системі відносин «потерпілий-правопорушник» за допомогою медіації є надбанням цивілізаційного розвитку, адже тепер замість закону *lex talionis* «око за око, зуб за зуб...» сторони отримали поле для дискреції (дій на власний розсуд), є «власниками конфлікту», а не пасивними спостерігачами того, як працює механізм державного осуду. Такий підхід дає змогу і потерпілому, і правопорушнику вийти «без поразки» з ситуації (*win-win situation*), спричиненої наслідками вчиненого кримінального правопорушення [14, с. 131].

Апелюючи до різних підходів, напрацьованих науковою доктриною, можна окреслити такі найсуттєвіші переваги активного впровадження медіації у практику кримінального провадження:

для потерпілого – можливість впливати на вирішення конфлікту; отримати значно швидше (порівняно зі звичайним порядком кримінального провадження) відшкодування шкоди, відновлення порушених прав, задоволення інтересів, моральну сатисфакцію; досягнути порозуміння з підозрюваним (обвинуваченим), що може нівелювати посттравматичні наслідки кримінального правопорушення, знизити ймовірність рецидиву;

для підозрюваного (обвинуваченого) – можливість впливати на вирішення конфлікту; отримати значно швидше рішення суду на підставі угоди про примирення та визначеність щодо виду і розміру кримінального покарання; вчинити заходи для соціальної реабілітації, відновлення позиції;

для системи кримінального правосуддя – впровадження цінностей нової гуманістичної парадигми відновного правосуддя; імплементація міжнародних стандартів у сфері укладення угод про примирення; зменшення навантаження на правоохоронні та судові органи у зв'язку з особливим порядком кримінального провадження та відсутністю необхідності у повному обсязі проводити досудове розслідування та судове провадження;

для суспільства – зниження напруги та конфліктогенності, посилення відчуття захищеності та досягнення справедливості при виникненні ситуацій, що потрапляють у сферу правового регулювання кримінального процесуального законодавства [8, с. 197–198; 15, с. 128; 16, с. 194; 17, с. 227; 18, с. 323; 19, с. 110].

Безперечно, позиціонування окремих положень як переваг може спричинити дискусію. Прикладом може слугувати питання відсутності необхідності у повному обсязі проводити досудове розслідування та судове провадження. З одного боку, цілком справедливо у цьому контексті висловити сумніви щодо повноти і всебічності дослідження обставин, а відтак і ефективності реалізації завдань кримінального провадження у конкретному кейсі. З іншого – передача державою «власності конфлікту» передбачає у певному сенсі передачу й зони відповідальності «на плечі» потерпілого та підозрюваного. Згода на спрощення процесу – це їхній свідомий, добровільний вибір. Якщо хоча б одна сторона вважатиме несправедливими запропоновані умови угоди, вона до певного часу, встановленого законом, може повернути кримінальне провадження в рамки загального порядку. Також можна перевагу зниження навантаження повністю анулювати, зобов'язавши у кожному випадку проводити досудове розслідування та судовий розгляд у повному обсязі і тільки після цього «відкрити двері» для медіаційного процесу. Тоді нівелюється перевага швидкого рішення, виникає чимало інших питань. Очевидно, маємо тут значне поле для роздумів.

Указані переваги є фундаментальними максимумами, проте шлях до досягнення такого результату кожна країна торує самостійно в межах національного законодавства і практики, що зумовлює плюралізм підходів та концепцій щодо моделей, видів, способів нормативного регулювання медіації. Розрізняють приватну/публічну; досудову/присудову; обов'язкову/добровільну, одноособову/комісійну; переговорну/терапевтичну, оціночну/комунікативну медіацію; медіацію з трансформації проблем, з вирішення проблем; континентальну/англо-саксонську моделі тощо [12, с. 60, 61, 67; 15, с. 127; 20; 21; 22, с. 988–989]. Типовим є уявлення, що схема «потерпілий-медіатор-підозрюваний» функціонує за особистої присутності всіх трьох основних гравців. Утім цікавою є модель човникової медіації (шатл-медіації), яка передбачає, що тристоронні зустрічі взагалі можуть не відбуватися, а медіатор спілкується зі сторонами конфлікту в індивідуальному порядку, передаючи щоразу інформацію (про потреби, про варіанти вирі-

шення спору тощо) від однієї сторони до іншої [20, с. 160; 23, с. 34].

Проведені закордонними фахівцями дослідження вкотре підтверджують, що навіть ті учасники, які інколи мають сумніви у перспективності переговорів, у підсумку залишаються задоволеними, що скористалися медіацією, а укладену угоду вважають справедливою [24, с. 33].

2. Основні проблемні питання медіаційної «реформи в дії»

Отже, нагадаємо, в нашій державі інститут посередництва в кримінальному процесі офіційно впроваджено у 2012 р. Є особливий порядок кримінального провадження на підставі угоди про примирення, хоча термінів «медіація», «медіатор», «медіаційний процес» у КПК немає. Законодавець обмежується вказівкою, що домовленості між сторонами стосовно угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним (обвинуваченим), захисником і представником чи іншою особою, погодженою сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді) (ч. 1 ст. 469 КПК України). Додатково маємо імplementовані в кримінальне провадження засади добровільності та конфіденційності процедур примирення. Інститут примирення в Україні є альтернативою звичайному порядку кримінального провадження і такий варіант вважається цілком прийнятним на європейському континенті, але чи дієвою насправді є ця модель? Аналіз останніх дев'яти років практики застосування інституту посередництва дає змогу виокремити такі проблеми у цій сфері.

Проблема правового регулювання. Медіація в українській системі права не має спеціалізованого правового забезпечення (на відміну від багатьох європейських країн, де наявні спеціалізовані закони), або хоча б більш розгорнутого регулювання у канві процесуальної нормативної матерії. Численні спроби прийняти такий закон завершувалися невдачею [16, с. 194; 25, с. 69; 26, с. 35]. Остання версія закону (№ 2706), поданою до Верховної Ради, датується 2019 р., а про те, що місія його прийняття стала «місією нездійсненою» стало зрозуміло у березні 2020 року, коли проєкт було відкликано.

Поспіхом підготовлені пропозиції нормативного регулювання містять положення, що мають характер «вибухівки сповільненої дії», а власне від якості законодавчого регулювання великою мірою залежить успіх реалізації політики відновного правосуддя та імplementації міжнародних стандартів. Тому в науко-

вій доктрині неодноразово зауважувалося на необхідності прийняття профільного закону [6, с. 108; 12, с. 90–93; 13, с. 650; 26, с. 58; 27, с. 5; 28, с. 49]. Залишення ситуації без змін тільки призведе до поглиблення прірви між теорією і практикою, що часто змушує суди з об'єктивних причин ухвалювати рішення про відмову в затвердженні угод про примирення [29].

Контент-аналіз бази даних ЄДРСР, а також узагальнень судової практики, дозволяє висновувати, що типовими перешкодами для успішної реалізації права на примирення та затвердження угоди є такі встановлені судами факти:

1. Сторони не примирилися / не підтримують угоду в суді / укладення угоди не було добровільним.

2. Сторони не з'являються без поважних причин для участі в судовому засіданні з розгляду угоди.

3. Сторони угоду не читали / не розуміють (не знають) умов і наслідків / не досягли згоди щодо окремих істотних умов.

4. Сторони допустили помилки або погодили положення, що суперечать нормам права (укладено угоду за відсутності правових підстав; в узгоджених умовах фігурує звільнення від кримінальної відповідальності, що не може бути предметом домовленостей; правова кваліфікація діяння не відповідає фактичним даним; узгоджене покарання виходить за межі санкції відповідної статті КК України; передбачено обов'язки, які неможливо виконати; немає чітких строків виконання обов'язків, що надалі унеможливуватиме встановлення факту виконання/невиконання угоди; немає чітко визначеної матеріальної шкоди, яка має бути відшкодована, що надалі унеможливуватиме встановлення факту виконання/невиконання угоди; немає підписів сторін, дати тощо).

5. Одна зі сторін померла.

Проблема суб'єктів посередництва. *De jure* слідчі, дізнавачі не мають права брати участь як посередники примирення, *de facto* саме вони найчастіше організують цей процес хто як уміє, часто докладно не роз'яснюючи сторонам юридичні наслідки такого кроку (нині тема завантаженості слідчих, дізнавачів, а відтак і якості їхньої роботи, заслуговує на окреме дослідження). Тож практика «*потерпілий-слідчий-підозрюваний*», своєю чергою, детермінує наслідки у залі суду у вигляді винесених ухвал української Феміди про відмову в затвердженні угод про примирення, позаяк у судовому засіданні сторони зазвичай такі угоди не підтримують. Прикладами можуть слугувати наступні витяги з відповідних ухвал:

– «*обвинувачена заявила, що домовленість стосовно угоди про примирення проводилась за*

допомогою слідчого..., яка запросила її до кабінету та попросила підписати бланк угоди про примирення. Про те, що в тій угоді, вона не знає...» (Ухвала Оріхівського районного суду Запорізької області від 08.09.2014 р. у справі № 323/2957/14-к);

– «*підозрювані заявили, що домовленість стосовно угоди про примирення проводилась за допомогою слідчого...*» (Ухвала Ізяславського районного суду Хмельницької області від 22.01.2015 р. у справі № 675/3057/14-к);

– «*обвинувачений та потерпілий відмовилися від угоди про примирення, вказавши, що угода була складена слідчим та їм не роз'ясненні наслідки затвердження даної угоди...*» (Ухвала Кременецького районного суду Тернопільської області від 30.11.2015 р. у справі № 601/2396/15-к);

– «*обвинувачений... повідомив суду, що текст угоди про примирення був складений слідчим, а дільничний інспектор приніс текст угоди йому на підпис. Зі змістом угоди він не знайомився, міру покарання з обвинуваченим не узгоджував...*» (Ухвала Полтавського районного суду Полтавської області від 20.12.2016 р. у справі № 545/1956/16-к);

– «*обвинувачений... пояснив, що підписав угоду на прохання слідчої до закінчення досудового розслідування. Угоду підписав не читаючи. Домовленостей на укладення угоди з потерпілими у нього не було. Наміру укласти угоду з потерпілими він не мав. Умови угоди з потерпілими не узгоджував. Яка міра покарання визначена в угоді йому не відомо...*» (Ухвала Красилівського районного суду Хмельницької області від 21.11.2019 р. у справі № 677/2006/18);

– «*як встановлено під час підготовчого судового засідання текст угоди про примирення складався слідчим та укладалася дана угода у приміщенні управління поліції...*» (Ухвала Святошинського районного суду міста Києва від 17.07.2019 року у справі № 759/3666/19) тощо.

Особистий досвід спілкування зі слідчими та дізнавачами територіальних органів поліції вказує на те, що, по-перше, часто працівники органів досудового розслідування пропонують сторонам миритися в суді, дбаючи насамперед про вчасне скерування обвинувального акта до суду і не хочуть очікувати на сумнівні результати перемовин; по-друге, слідчі, дізнавачі зазвичай проводять усі необхідні процесуальні дії «про всяк випадок», якщо раптом суд не затвердить угоду про примирення, а тому нівелюється перевага спрощеної процесуальної форми; по-третє, роз'яснення права на примирення трансформуються на укладення угоди та її підписання в кабінеті слідчого, оскільки сторони захисників не залучають,

про медіацію нічого не знають, спеціалізованої служби медіаторів немає, а тому це єдиний доступний і дієвий спосіб скористатися правом на примирення.

Дискусійною є участь адвоката в процедурах примирення як медіатора. Тоді схема медіації має вигляд *«потерпілий-захисник-підозрюваний»*. Однозначно адвокат може і зрештою повинен, захищаючи інтереси сторони, брати участь у процедурі примирення, але водночас він не може бути незалежним посередником. Це питання було предметом особливої уваги фахівців [16, с. 195; 30; 31].

Те, що законодавець не забороняє участь адвоката в медіації цілком зрозуміло, але те, що допускає поєднання одночасно функцій і захисту, і посередництва в одному кримінальному провадженні слід оцінювати критично, адже в такому разі нівелюється загальна засада змагальності сторін у кримінальному провадженні. Професійний захисник намагатиметься передусім задовольнити інтереси клієнта, запропонувати найвигідніші для нього умови. Цілком імовірно він не матиме наміру враховувати інтереси опонента в цьому юрисдикційному спорі, братиме ініціативу в свої руки, особливо якщо опонент не є фахівцем у галузі права і з певних причин не залучає захисників. А якщо обидві сторони (і потерпілий, і підозрюваний) залучать захисників, то хто тоді буде посередником між двома сторонами? Чи взагалі потрібні посередники в такій системі *«потерпілий-захисник-захисник-підозрюваний»*? Зарубіжна практика чітко вказує, що потрібна нейтральна третя сторона (див. Додаток до Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи № R(99) 19 від 15 вересня 1999 р. «Про медіацію в кримінальних справах», пункт I). Зазначене стосується й участі представників. Натомість у разі, якщо професійний захисник не надавав раніше і не надає правову допомогу будь-якій стороні кримінального провадження, немає сумнівів щодо його неупередженості й незацікавленості, то немає і перешкод для проведення ним медіації в такому випадку.

Водночас слід зауважити, що в окремих європейських країнах може працювати схема *«потерпілий-прокурор-підозрюваний»*, де прокурор чи його помічники є головними арбітрами процедур примирення [32, с. 4].

Проблема відсутності інституційної інфраструктури посередництва. Відсутня на державному рівні сформована розгалужена система державних органів та/або служб медіації є однією з ключових перешкод для реалізації права на примирення за участю професійних медіаторів. Наша держава пішла шляхом част-

кового відкриття ринку медіаційних послуг, проте не надто переймаючись успіхом такої стратегії. Адже, з одного боку, держава наче й не створює жодних додаткових обмежень і дає повну свободу дій сторонам конфлікту, водночас не забезпечує організаційно-технічні, фінансові, правові та інші умови функціонування посередництва. Відтак держава в жодний спосіб не впливає на якість цього процесу, а тільки оцінює його результат – угоду про примирення. Наявність реєстру медіаторів, спеціалізованих кабінетів при органах пробації, поліції, прокуратури чи суду, гарантування надання мінімального пакета медіаційних послуг на безоплатній основі, прозорі правила ліцензування (акредитації) таких служб чи окремих осіб – це тільки частина нагальних питань, які потребують вирішення при бажанні оптимізувати посередництво в кримінальному провадженні. Наявність такої інфраструктури є основою для реалізації базового принципу доступності медіації.

Проблема відсутності офіційної статистики. Офіційних даних про кількість кримінальних проваджень, в яких сторони, скориставшись послугами медіатора, досягли (позитивний ефект) або ж не досягли (негативний ефект) порозуміння, немає в загальному доступі, а точніше ніхто такої статистики не веде. Інколи науковці у своїх публікаціях використовують статистичні дані звітності щодо судової практики й ухвалення вироків, якими затверджуються угоди про примирення, однак такі емпіричні дані не дають розуміння, чи стала ця угода наслідком безпосередньої комунікації потерпілого з підозрюваним, чи комунікації сторін за участю медіатора (нейтральної третьої сторони). Відсутність таких даних не дає змоги об'єктивно оцінювати цю «реформу в дії», виявити тренди, оцінити динаміку в часі, вивчити регіональні особливості застосування інституту медіації з метою оптимізації внутрішньої гуманітарної політики в цій сфері. Звісно окремих досліджень заслуговують питання з'ясування рівня сатисфакції учасників від участі в медіаційному процесі, саморефлексії та оцінювання сторонами досягнутих результатів тощо. Це може бути предметом окремих наукових проєктів. Однак у системі правової статистики базові кількісні показники залучення посередників для укладення угод про примирення доцільно виділити окремим пунктом індикації.

Проблема інформаційного вакууму. Однією з вагомих проблем упровадження нових правових інститутів є пасивність сторін та інформаційний вакуум навколо і поняття медіації, і механізму посередництва в кримінальному процесі. Зазначене підтверджують резуль-

тати досліджень С. Фурси, І. Ясиновського, Н. Грень та ін. [2, с. 245–246; 27, с. 5; 33, с. 5–6].

Суспільство виявляє дуже слабку зацікавленість і розуміння інституту примирення через відсутність ефективної роз'яснювальної роботи і в докримінальному (ще до вчинення кримінального правопорушення), і в посткримінальному (після вчинення кримінального правопорушення) періоді. Більшість країн, які виявляють значні позитивні ефекти примирювальних процедур, ще до впровадження медіації концентрують увагу на широких інформаційних заходах серед громадськості, аби потенційний споживач медіаційних послуг розумів, з чим може мати справу і як цей інструмент можна ефективно використати. У Словенії впроваджена м'яка модель медіації (рекомендація взяти участь у двох медіаційних сесіях тривалістю 4 год кожна) розглядається як додаткова форма популяризації медіації [34, с. 187]. Як слушно зазначив В. Яковлев, до відома людей потрібно донести ключову ідею парадигми відновного правосуддя, яка полягає в тому, що медіація не є штучним утворенням держави, а сучасним інститутом культури мирного врегулювання соціальних конфліктів [35, с. 97].

3. Очікування стейкхолдерів медіації у кримінальному процесі на наступне десятиліття
Стейкхолдерів медіації можна поділити на декілька груп, кожна з яких має свої очікування. Одразу зазначимо, що тут немає ієрархічного ранжування, оскільки кожний стейкхолдер є невід'ємним компонентом єдиної цілісної структури.

Найбільшою групою зацікавлених осіб у розвитку ринку медіаційних послуг, безумовно, є *спільнота професійних медіаторів*, яка нині працює на громадських засадах завдяки активістам. Таких груп в Україні є декілька (Київська, Одеська, Львівська тощо). Вони на власний розсуд устанавлюють мінімальні стандарти етики, формують освітні програми навчання, видають сертифікати про проходження спеціалізованих тренінгів і курсів, а також ведуть власний реєстр медіаторів. Діяльність таких організацій у сфері впровадження практик відновного правосуддя в Україні складно переоцінити. Великою мірою завдяки їхнім зусиллям та ентузіазму «державна машина» зрушена з мертвої точки і, сподіваємося, поволіть прямує до мети забезпечення оптимальних умов функціонування інституту посередництва та примирення в кримінальному провадженні та до їх гармонізації з європейськими стандартами.

Буденність кримінального провадження практикує медіаторка І. Залецька описує

так: «У судовому процесі сторони часто поведуться як діти: прийшли до суду, бояться невідомого і хвилюються, як хтось за них вирішить їх проблему. У переважній більшості випадків сторони відчувають розчарування судовою системою, певну її дистанційність, оскільки не мають повноважень і можливості реальної участі, їм бракує розуміння правил судового розгляду, тому часом і отримують неочікувані рішення. Вони розчаровуються, коли усвідомлюють, наскільки глибоко втратили контроль над власними проблемами... У медіації ж сторони самі напрацьовують рішення...» [36, с. 451].

Очікування спільноти професійних медіаторів полягають насамперед у створенні якісного правового поля функціонування медіації, у визнанні державою цінності таких послуг, формуванні прозорого повноцінного ринку послуг (на рівні з послугами нотаріальними, послугами правової допомоги), додатковому фінансуванні заходів, спрямованих на розвиток медіації. Водночас справедливо зазначити, що цілком закономірно з позиції цієї групи не надто вітається перспектива встановлення державними відомствами (чи органами пробації, чи органами юстиції, прокуратури, поліції, чи будь-якого іншого департаменту, директорату тощо) повного контролю за медіаційною роботою, встановлення жорстких правил відбору, підготовки, ліцензування, акредитації медіаторів під егідою держави, посилення фінансового контролю тощо, адже у разі «державної монополії» певною мірою втрачається наявна автономія діяльності та суттєво зменшується зона впливу. З іншого боку, фахівці зауважують на небезпечну загрозу лобіювання такого законодавства, яким держава по суті усувається від цього процесу і водночас легітимізуються «закриті клуби» медіаційної еліти, що, на думку О. Миколенко та М. Неледві, детермінує нав'язування своїх правил потенційним медіаторам-новачкам вузьким колом осіб [16, с. 196].

Друга група стейкхолдерів – *працівники органів досудового розслідування, прокуратури та суду*. Тут очікування мають цілком прагматичний характер – оптимізувати процедуру примирення в такий спосіб, щоби зазначені у першій частині цієї праці переваги набули реального, а не формального характеру. Можливість скерування сторін до професійного медіатора (конкретний кабінет, конкретна особа) для проведення процедур примирення дає змогу концентруватися слідчому, дізнавачу на поточних справах, водночас не порушуючи припис КПК, що забороняє ініціювання та активне посередництво між потерпілим і підозрюваним. Судді, крім того, зацікавлені у

прийнятті до розгляду якісних угод про примирення, що дає можливість їх затвердження, а відтак збільшує вірогідність реалізації завдань кримінального провадження у спрощений спосіб з урахуванням інтересів усіх: і потерпілого, і підозрюваного, і держави, яка має продемонструвати свої владні повноваження як реакцію на факт кримінального правопорушення.

Третій стейкхолдер – *суспільство*, громадськість, потенційні учасники юрисдикційних спорів, що потрапили у сферу правового регулювання кримінального процесуального законодавства. Будемо відверті, тут превалує припущення, що ця категорія осіб, яка мала б бути найбільше зацікавленою в розвитку інституту посередництва, насправді сьогодні не очікує нічого. Не очікує, бо не розуміє, не достатньо знає про такі інструменти альтернативних способів вирішення конфліктів і правові наслідки їх використання. Як зазначалося, у цьому криється одна із найсуттєвіших причин відсутності запиту на якісні послуги посередництва, що, своєю чергою, детермінує млявий хід реформ у цій сфері. Натомість можна з упевненістю сказати, що недавніми роками значно зросло зацікавлення цією проблематикою з боку наукової спільноти, активне вивчення зарубіжного досвіду, проведення ґрунтовних монографічних досліджень, що сукупно з кроками у цьому напрямі, які робить держава, дає підстави для обережних оптимістичних прогнозів.

А власне *держава* також є ключовим стейкхолдером, адже вона повинна бути першою зацікавленою стороною в імплементації європейських стандартів посередництва у кримінальному процесі та його трансформації з урахуванням цінностей парадигми відновного правосуддя. Саме держава має продемонструвати не лише прагнення впровадити інститут угод про примирення, наділивши водночас потерпілого та правопорушника дискрецією у сфері вирішення конфлікту, а й створити умови для його реального здійснення. Здобутками у

цьому напрямі є: внесення медіаційних послуг до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» від 02.06.2011, Закону України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019, доповнення «Класифікатора професій» у 2010 р. та впровадження Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації) у 2016 р. Однак зроблене нагадує лише точкове заповнення прогалин у законодавстві, замість його ґрунтовного оновлення, яке не проводять, припускаю, через відсутність єдиної стратегії, політичної волі, вільних фінансових ресурсів і наявність багатьох інших нагальних проблем і викликів, які стоять перед країною.

Висновки

Проведене дослідження свідчить про складність наявної нині в Україні практики залучення третіх нейтральних осіб до процедур примирення між потерпілим і підозрюваним у кримінальному провадженні.

Труднощі на шляху до ефективної реалізації сторонами конфлікту права на примирення спричиняють вади правового регулювання, проблеми суб'єктів посередництва, відсутність інституційної інфраструктури, відсутність офіційної статистики та наявність інформаційного вакууму.

Кожна група стейкхолдерів має свої очікування щодо подальших перспектив медіаційної «реформи в дії». Втім ключовою є участь держави у цьому процесі. Прикро визнавати, однак на тлі політичних, соціально-економічних проблем, пандемії у зв'язку з поширенням COVID-19 та інших кризових явищ, які перманентно супроводжують процес державного будівництва в Україні, очевидно, що питання підготовки якісного нового спеціалізованого законодавства, впровадження розгалуженої системи служб/органів медіації, широка інформаційна кампанія серед населення з питань посередництва та примирення навряд чи будуть на порядку денному сьогодні, ба навіть завтра.

Список використаних джерел

1. Аракелян Р. Ф. Впровадження інституту медіації в кримінальне процесуальне законодавство України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2019. 323 с.
2. Грень Н. М. Реалізація права людини на справедливий суд шляхом процедури присудової медіації: теоретико-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2017. 250 с.
3. Канюка І. М. Принцип процесуальної економії в кримінальному судочинстві України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Одеса, 2015. 20 с.
4. Микитин Ю. Відновне правосуддя у кримінальному процесі: міжнародний досвід та перспективи розвитку в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Київ, 2010. 19 с.
5. Нестор Н. В. Запровадження медіації в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2013. 231 с.
6. Новак Р. В. Кримінальне провадження на підставі угод в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2015. 214 с.

7. Повзик Є. В. Правові наслідки визнання підозрюваним, обвинуваченим своєї вини (порівняльно-правове дослідження) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Харків, 2013. 20 с.
8. Саєнко Г. Ю. Провадження на підставі угод у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 254 с.
9. Сачко О. В. Забезпечення верховенства права при застосуванні особливих форм, порядків та режимів кримінального провадження : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2019. 499 с.
10. Стратій О. Психолого-правові особливості кримінального провадження на підставі угод : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 19.00.06. Київ, 2015. 19 с.
11. Тюрін Г. Є. Організаційно-правові основи участі прокурора у кримінальному провадженні на підставі угод : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.10. Київ, 2017. 20 с.
12. Ясиновський І. Г. Імплементация процедури медіації в українське законодавство: теоретико-правовий аналіз : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2016. 295 с.
13. Ткачук А. Ю., Чернова Є. Р. Медіація у кримінальному процесі. *Молодий вчений*. 2018. № 5 (2). С. 649–652.
14. Skrobotowicz G. A. Zalety mediacji karnej. *Prokuratura i Prawo*. 2012. № 2. S. 128–145.
15. Іщенко О. М. Медіація в кримінальному процесі: зарубіжний досвід та перспективи України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 39 (2). С. 126–129.
16. Миколенко О., Неледва М. Тенденції розвитку національного законодавства про медіацію та медіатора у кримінальному провадженні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. № 4 (29). С. 193–197. DOI: 10.32837/ruuv.v1i4(29).422.
17. Мазаракі Н. Співвідношення термінів «медіація» та «примирення». *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 11. С. 226–229.
18. Шкелебей В. А. Примирення обвинуваченого з потерпілим як підстава для закриття кримінальної справи. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2011. Вип. 24. С. 320–331.
19. Семерак О., Семерак І. Відновне правосуддя в Україні в контексті нового Кримінального процесуального кодексу України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Вип. 28 (3). С. 110–114.
20. Турман Н. Моделі медіації у кримінальному процесі. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 1(2). С. 159–163.
21. Біцай А. Моделі медіації у світі та перспективи для України. *Право і суспільство*. 2013. № 6. С. 85–89.
22. Роянова І. В. До питання медіації в кримінальному процесі країн Європи та перспективи її впровадження в Україні. *Молодий вчений*. 2017. № 11. С. 988–991.
23. Щербанюк О. В., Турман Н. О. Проблеми застосування медіації як форми відновного правосуддя при здійсненні кримінального провадження на підставі угод. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2015. Вип. 30. С. 31–39.
24. Umbreit M. S, Coates R. B., Vos B. The Impact of Victim-Offender Mediation: Two Decades of Research. *Federal probation*. 2001. Vol. 65. Number 3. P. 29–35.
25. Сачко О. В. Проблеми реалізації верховенства права при застосуванні особливих форм та режимів кримінального провадження : монографія. Дніпро, 2018. 358 с.
26. Озерський І. В. Медіація у кримінальному процесі України: виклики часу. *Економіка. Фінанси. Право*. 2017. № 11 (2). С. 35–38.
27. Фурса С. Медіація в Україні: актуальні питання теорії і практики та необхідність законодавчої регламентації. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка*. 2014. Вип. 1. С. 5–9.
28. Мотиль В. Стан та перспективи правового регулювання медіації в Україні. *Юридична Україна*. 2014. № 11. С. 46–52.
29. Дуфенюк О. Типові підстави для рішення суду: «відмовити у затвердженні угоди про примирення...». *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні* : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Львів, 11 грудня 2020 р.). Львів : ЛьвДУВС, С. 294–299.
30. Біцай А. В. Участь адвоката в медіації у кримінальному провадженні у контексті реалізації права на справедливий суд. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 2. С. 8–15.
31. Власюк В. В. Роль адвоката в кримінальному провадженні на підставі угод. *Наше право*. 2013. № 6. С. 144–149.
32. Лапкін А. В. Участь прокурора в кримінальному провадженні на підставі угоди про примирення. URL: http://nauka.nulau.org.ua/download/el_zbirnik/1/Lapkin.pdf
33. Ясиновський І. Г. Імплементация процедури медіації в українське законодавство: теоретико-правовий аналіз : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. Київ, 2016. 22 с.

34. Літвінов В. І., Сачко О. В. Угоди у кримінальному судочинстві. *Право і суспільство*. 2016. № 6. С. 184–190.
35. Яковлев В. В. Медіація в Україні: перспективи законодавчого урегулювання. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди*. 2016. Вип. 25. С. 94–104.
36. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства. Київ, 2015. 708 с.

References

1. Arakelyan, R. F. (2019). Vprovadzhennya insty`tutu mediacyi v kry`minal`ne procesual`ne zakonodavstvo Ukrayiny` [Implementation of the institute of mediation in the criminal procedural legislation of Ukraine]. Irpin` [in Ukr.].
2. Gren`, N. M. (2017). Realizaciya prava lyudy`ny` na spravedly`vy`j sud shlyaxom procedury` pry`sudovoyi mediacyi: teorety`ko-pravove doslidzhennya [Realization of the human right to a fair trial through the procedure of judicial mediation mediation: theoretical and legal research]. L`viv [in Ukr.].
3. Kanyuka, I. M. (2015). Pry`ncy`p procesual`noyi ekonomiyi v kry`minal`nomu sudochy`nstvi Ukrayiny` [The principle of procedural economy in the criminal justice of Ukraine]. Odesa [in Ukr.].
4. My`ky`ty`n, Yu. (2010). Vidnovne pravosudiv`ya u kry`minal`nomu procesi: mizhnarodny`j dosvid ta perspekty`vy` rozvy`tku v Ukrayini [Restorative justice in criminal proceedings: international experience and prospects for development in Ukraine]. Ky`yiv [in Ukr.].
5. Nestor, N. V. (2013). Zaprovadzhennya mediacyi v kry`minal`nomu procesi Ukrayiny` [Implementation of mediation in the criminal process of Ukraine]. Ky`yiv [in Ukr.].
6. Novak, R. V. (2015). Kry`minal`ne provadzhennya na pidstavi ugod v Ukrayini [Criminal proceedings on the basis of agreements in Ukraine]. Xarkiv [in Ukr.].
7. Povzy`k, Ye. V. (2013). Pravovi naslidky` vy`znannya pidozryuvany`m, obvy`nuvacheny`m svoeyei vy`ny` (porivnyal`no-pravove doslidzhennya) [Legal consequences of suspect admission of guilt (comparative legal study)]. Xarkiv [in Ukr.].
8. Sayenko, G. Yu. (2017). Provadzhennya na pidstavi ugod u kry`minal`nomu procesi Ukrayiny` [Proceedings on the basis of agreements in the criminal process of Ukraine]. Ky`yiv [in Ukr.].
9. Sachko, O. V. (2019). Zabezpechennya verhovenstva prava pry` zastosuvanni osobly`vy`x form, poryadkiv ta rezhy`miv kry`minal`nogo provadzhennya [Ensuring the rule of law in the application of special orders and modes of criminal proceedings]. Irpin` [in Ukr.].
10. Stratij, O. (2015). Psy`xologo-pravovi osobly`vosti kry`minal`nogo provadzhennya na pidstavi ugod [Psychological and legal features of criminal proceedings on the basis of agreement]. Ky`yiv [in Ukr.].
11. Tyurin, G. Ye. (2017). Organizacijno-pravovi osnovy` uchasti prokurora u kry`minal`nomu provadzhenni na pidstavi ugod [Organizational and legal bases of the prosecutor's participation in criminal proceedings based on agreements]. Ky`yiv [in Ukr.].
12. Yasy`novs`ky`j, I. G. (2016). Implementaciya procedury` mediacyi v ukrajins`ke zakonodavstvo: teorety`ko-pravovy`j analiz [Implementation of the mediation procedure in Ukrainian legislation: theoretical and legal analysis]. Ky`yiv [in Ukr.].
13. Tkachuk, A. Yu., & Chernova, Ye. R. (2018). Mediacya u kry`minal`nomu procesi [Mediation in criminal proceedings]. *Molody`j vcheny`j (Young Scientist)*, 5 (2), 649–652 [in Ukr.].
14. Skrobotowicz, G. A. (2012). Zalety mediacji karnej [Advantages of criminal mediation]. *Prokuratura i Prawo (Prosecutor's Office and Law)*, 2, 128–145 [in Pol.].
15. Ishhenko, O. M. (2016). Mediacya v kry`minal`nomu procesi: zarubizhny`j dosvid ta perspekty`vy` Ukrayiny` [Mediation in criminal proceedings: foreign experience and prospects of Ukraine]. *Naukovy`j visny`k Uzhgorods`kogo nacional`nogo universy`tetu (Scientific Bulletin of Uzhhorod National University)*, 39 (2), 126–129 [in Ukr.].
16. My`kolenko, O., & Neledva, M. (2020). Tendenciya rozvy`tku nacional`nogo zakonodavstva pro mediacyu ta mediatora u kry`minal`nomu provadzhenni [Trends in the development of national legislation on mediation and the mediator in criminal proceedings]. *Pry`karpats`ky`j yury`dy`chny`j visny`k (Prykarpattya Legal Bulletin)*, 4 (29), 193–197. DOI: 10.32837/pyuv.v1i4(29).422 [in Ukr.].
17. Mazaraki, N. (2017). Spivvidnoshennya terminiv «mediacya» ta «pry`my`rennya» [Correlation of the terms «mediation» and «reconciliation»]. *Pidpry`yemny`cztvo, gospodarstvo i pravo (Entrepreneurship, Economy and Law)*, 11, 226–229 [in Ukr.].
18. Shkelebej, V. A. (2011). Pry`my`rennya obvy`nuvachenogo z poterpily`m yak pidstava dlya zakry`ttya kry`minal`noyi spravy` [Reconciliation of the accused with the victim as a ground for closing the criminal case]. *Borot`ba z organizovanoyu zlochy`nnistyu i korupciyeyu (teoriya i prakty`ka) (Fight against organized crime and corruption (theory and practice))*, 24, 320–331 [in Ukr.].

19. Semerak, O., & Semerak, I. (2014). Vidnovne pravosuddya v Ukrayini v konteksti novogo Kry`minal`nogo procesual`nogo kodeksu Ukrayiny` [Restorative justice in Ukraine in the context of the new Criminal Procedure Code of Ukraine]. *Naukovy`j visny`k Uzhgorods`kogo nacional`nogo universy`tetu (Scientific Bulletin of Uzhhorod National University)*, 28 (3), 110–114 [in Ukr.].
20. Turman, N. (2017). Modeli mediacyi u kry`minal`nomu procesi [Mediation models in criminal proceedings]. *Naukovy`j visny`k Xersons`kogo derzhavnogo universy`tetu (Scientific Bulletin of Kherson State University)*, 1 (2), 159–163 [in Ukr.].
21. Biczaj, A. (2013). Modeli mediacyi u sviti ta perspekty`vy` dlya Ukrayiny` [Models of mediation in the world and prospects for Ukraine]. *Pravo i suspil`stvo (Law and Society)*, 6, 85–89 [in Ukr.].
22. Royanova, I. V. (2017). Do py`tannya mediacyi v kry`minal`nomu procesi krayin Yevropy` ta perspekty`vy` yiyi vprovadzhennya v Ukrayini [On the issue of mediation in the criminal process of European countries and the prospects of its implementation in Ukraine]. *Molody`j vcheny`j (Young Scientist)*, 11, 988–991 [in Ukr.].
23. Shherbanyuk, O. V., & Turman, N. O. (2015). Problemy` zastosuvannya mediacyi yak formy` vidnovnogo pravosuddya pry` zdijsnenni kry`minal`nogo provadzhennya na pidstavi ugod [Problems of application of mediation as a form of restorative justice in the implementation of criminal proceedings on the basis of agreements]. *Py`tannya borot`by` zi zlochy`nnistyu (Issues in the fight against crime)*, 30, 31–39 [in Ukr.].
24. Umbreit, M. S., Coates, R. B. & Vos, B. (2001). The Impact of Victim-Offender Mediation: Two Decades of Research. *Federal probation*, 65 (3), 29–35.
25. Sachko, O. V. (2018). Problemy` realizacyi verhovenstva prava pry` zastosuvanni osobly`vy`x form ta rezhy`miv kry`minal`nogo provadzhennya [Problems of realization of the rule of law at application of special forms and modes of criminal proceedings]. Dnipro [in Ukr.].
26. Ozers`ky`j, I. V. (2017). Mediacya u kry`minal`nomu procesi Ukrayiny`: vy`kly`ky` chasu [Mediation in the criminal process of Ukraine: the challenges of time]. *Ekonomika. Finansy`. Pravo (Economy. Finances. Law)*, 11 (2), 35–38 [in Ukr.].
27. Fursa, S. (2014). Mediacya v Ukrayini: aktual`ni py`tannya teorii i prakty`ky` ta neobxidnist` zakonodavchoyi reglamentacyi [Mediation in Ukraine: current issues of theory and practice and the need for legislation]. *Visny`k Ky`yivs`kogo nacional`nogo universy`tetu im. T. Shevchenka (Bulletin of T. Shevchenko Kyiv National University)*, 1, 5–9 [in Ukr.].
28. Moty`l`, V. (2014). Ctan ta perspekty`vy` pravovogo reguluvannya mediacyi v Ukrayini [Status and prospects of legal regulation of mediation in Ukraine]. *Yury`dy`chna Ukrayina (Legal Ukraine)*, 11, 46–52 [in Ukr.].
29. Dufenyuk, O. (2020). Ty`povi pidstavy` dlya rishennya sudu: «Vidmovy`ty` u zatverdzhenni ugody` pro pry`my`rennya...» [Typical grounds for a court decision: «Refuse to approve a conciliation agreement ...»]. *Teorety`ko-pry`kladni problemy` pravovogo reguluvannya v Ukrayini (Theoretical and applied problems of legal regulation in Ukraine): materialy` Vseukrayins`koyi nauk.-prakt. konf. (11 grudnya 2020 r.). L`viv: L`vDUVS*, 294–299 [in Ukr.].
30. Lapkin, A V. (2010). Uchast` prokurora v kry`minal`nomu provadzhenni na pidstavi ugody` pro pry`my`rennya [Participation of the prosecutor in criminal proceedings on the basis of a conciliation agreement]. Retrieved from http://nauka.nulau.org.ua/download/el_zbirnik/1/Lapkin.pdf [in Ukr.].
31. Biczaj, A. V. (2018). Uchast` advokata v mediacyi u kry`minal`nomu provadzhenni u konteksti realizacyi prava na spravedly`vy`j sud [Participation of a lawyer in mediation in criminal proceedings in the context of realization of the right to a fair trial]. *Visny`k kry`minal`nogo sudochy`nstva (Bulletin of Criminal Procedure)*, 2, 8–15 [in Ukr.].
32. Vlasyuk, V. V. (2013). Rol` advokata v kry`minal`nomu provadzhenni na pidstavi ugod [The role of a lawyer in criminal proceedings on the basis of agreements]. *Nashe pravo (Our Law)*, 6, 144–149 [in Ukr.].
33. Yasy`novs`ky`j, I. G. (2010). Implementaciya procedury` mediacyi v ukrayins`ke zakonodavstvo: teorety`ko-pravovy`j analiz [Implementation of the mediation procedure in Ukrainian legislation]. Ky`yiv [in Ukr.].
34. Litvinov, V. I., & Sachko, O. V. (2016). Ugody` u kry`minal`nomu sudochy`nstvi [Agreements in criminal proceedings]. *Pravo i suspil`stvo (Law and Society)*, 6, 184–190 [in Ukr.].
35. Yakovlyev, V. V. (2016). Mediacya v Ukrayini: perspekty`vy` zakonodavchogo ureguluvannya [Mediation in Ukraine: prospects for legislative regulation]. *Zbirny`k naukovy`x prac` Xarkivs`kogo nacional`nogo pedagogichnogo universy`tetu im. G. S. Skovorody` (Collection of scientific works of G. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University)*, 25, 94–104 [in Ukr.].
36. Yevropejs`ki ta mizhnarodni standarty` u sferi sudochy`nstva [European and international standards in the field of justice]. (2015). Ky`yiv [in Ukr.].

Стаття: надійшла до редакції 17.01.2021
 прийнята до друку 23.02.2021
 The article: is received 17.01.2021
 is accepted 23.02.2021